

Оксана Кравчук

УПРОВАДЖЕННЯ ДАЛЬТОН-ПЛАНУ ЯК ВТІЛЕННЯ НОВАТОРСЬКИХ ПОШУКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ У 20-30-х РОКАХ ХХ ст.

У галузі історії педагогіки актуальними є дослідження, що висвітлюють інноваційну діяльність на різних діахронних зрізах. Чимало спостережень переконують у тому, що надбання педагогічного досвіду є постійним джерелом подальшого розвитку, переосмислень, переоцінок, основою для появи інновацій в іншому часовому вимірі. Багатим на продукування нових педагогічних ідей в Україні був період 20-30-х років минулого століття, який О. В. Сухомлинська охарактеризувала як етап експериментаторства й новаторства: «...експериментувалось буквально все, але і піддавалось сумніву, відкидалось, адже не було у кого вчитися всередині країни, і тому педагогіка була відкрита для діалогу й міжнародних контактів, взаємовпливів, але до певної межі. Всередині цього «горизонту» уже вимальовувалась системність, послідовність [14, с. 5, 10-11].

Вагомим стимулом до новаторських пошуків в Україні у 20-30-х роках минулого століття стало широке ознайомлення з освітніми системами зарубіжних країн, а молода українська педагогічна наука, за висловом О. В. Сухомлинської, прагнула опанувати все цінне, що було в країнах Заходу [12; 13, с. 52]. Сучасні науковці суголосно висловлюють думку, що найбільш привабливим для українських освітян став Дальтон-план, система навчання за яким набула широкого поширення за кодоном [8, с. 159]. Н. Г. Осмук доводить, що методична підготовка українського вчителства була орієнтована на формування готовності до використання новітніх підходів реформаторської педагогіки в організації навчального процесу, зокрема до запровадження таких активних методів навчання, як Дальтон-план та метод проектів [3, с. 13]. Опис і пояснення сутності цього методу знаходимо у багатьох сучасних дослідженнях.

Дальтон-план був одним зі способів реалізації комплексової системи навчання, що передбачала вибір змісту освіти та його інтеграцію в межах тем, які ознайомлювали дітей з природою, суспільством, працею людей. Цей підхід, зазначає О. Я. Савченко, виник у педагогіці початку ХХ ст. як розвиток ідей вільного виховання трудової школи, задоволення потреб дитини у в активній діяльності [9, с.12].

Виразною ознакою названої системи була відміна класно-урочної форми навчання та заміна її бригадно-лабораторним. Назва новаторського методу походить від назви американського міста Дальтон, де він вперше був застосований. У публікаціях 20-х років, як і в сучасних працях, ми натрапляємо на різні варіанти написання цього слова.

Загальний аналіз використання цього методу в українських школах подає О. Я. Савченко [9, с. 13, 335]. О. В. Попова [8, с. 158-163]. Л. Ковальчук розглядає названу систему крізь призму організації навчального процесу в педологічній науці України у першій третині ХХ століття. М. Петrenchко вивчала особливості впровадження Дальтон-плану в освітніх закладах США [6, 7].

Мета нашого дослідження – глибше розглянути специфіку упровадження системи Дальтон-плану, простежити, як вона вплинула на новаторські пошуки українських освітян у 20-30 роках ХХ ст. В аспекті пропонованого дослідження нас зацікавив матеріал, який документує сприйняття Дальтон-плану сучасниками, його оцінку як одного із новаторських упроваджень. Джерелами для написання цієї розвідки послуговували опубліковані в тогочасній педагогічній пресі матеріали обговорення Дальтон-плану, статті, у яких вчителі-практики ділилися досвідом впровадження, презентували власне бачення стратегій його використання, обґрунтовували позитивні та негативні оцінки інновації.

У досліджуваний період детальний аналіз цього методу подав учений-педагог, історик освіти і громадський діяч С. О. Сірополко у книзі «Дальтон-план в шкільному вихованні та навчанні» (Львів, 1928 р.), поєднуючи власні висновки із покликанням на книгу основоположниці методу О. Паркгерст [10]. У вступній частині публікації автор кваліфікує метод Дальтон-плану як **новаторський**, причому такий, що торкається не тільки шкільної програми, чим у більшості випадків, за його зауваженням, обмежувались учителі-новатори, а такий, що змінює умови життя школи. Новаторський метод автор протиставляє традиційній школі, яку називає пасивною. Негативним проявом традиційної школи є

орієнтація на середнього учня і саме метод Дальтон-план, на думку ученого, дає змогу уникнути цього, індивідуалізувати навчання, враховуючи інтереси «здібних», «звичайних» і «слабших». Учений описує суть нового методу: «Кожен учень має можливість працювати за своїм індивідуальним темпом, своєрідною стає система контролю за рівнем знань, при класній системі контроль за успіхами учнів полягає в тому, що учитель час від часу ставить учневі ряд запитань і в залежності від самих відповідей учня оцінює їх тією чи іншою нотаткою. При такій системі значна частина енергії учня йде на те, щоб навчитися штуки влучно відповідати на запитання учителя й тоді, коли бракує знання. При дальтон плані учитель про те, що саме встиг зробити кожний з учнів з його предмету а також кожну хвилину може прийти учневі на допомогу, якщо він її потребує. Класна система вимагає певної дисципліни, якої ніхто не сміє порушувати, навіть якщо його увага відійшла від того предмету який розглядають який встановлено розкладом лекцій. При Дальтон-плані учень може переходити з однієї лабораторії до іншої і перебувати там скільки часу, скільки вимагає його інтерес. Увага учнів при класній системі навчання направляється сторонньою силою адміністрацією школи, яка встановила розклад лекцій, та учителем, який намагається тримати увагу всіх учнів класу навколо матеріалу даного предмету». Описуючи систему Дальтон-плану, учений відводить спеціальний параграф для з'ясування його позитивних та негативних рис, які називає додатні та від'ємні [10, с. 25-29]. Серед позитивних рис учений виокремлює те, що Дальтон-план дає можливість кожному учневі зосередити увагу на тому предметі, який його цікавить в конкретний момент, працювати за вибором тих засобів, які відповідають його психологічним особливостям, отже, учень більшою мірою виявляє активність та самостійність, ніж це може дозволити йому класна система, дальтон-план привчає учня до свідомості, особистої відповідальності за свою працю.

Опрацьований нами матеріал показує, що запровадження нового методу спричинило хвилю щирих сподівань на його ефективність і пожвавило працю учителів у пошуках нових форм роботи. Прочитуємо фрагменти із дописів учителів до журналу «Шлях освіти»: «Початок 1923/24 шкільного року зустрів... школу в її шуканнях нової організації педагогічної роботи. Стара предметова система її не задовольняла і було вирішено завести в педагогічній роботі нові життєві методи роботи» [4, с. 117]; «Дальтон-план рішуче змінює організаційні форми і методи роботи він ліквідовуючи класи

та уроки, здійснює справжню революцію в школі, і ця революція не тільки зовнішня, дальтон-план переносить центр ваги на самостійну роботу учня, робить з нього не пасивного слухача самостійного експериментатора, і в цьому найбільша достоїнство дальтон-плану» [16, с. 45]; «...Дальтон-план не тільки створює умови для найліпшого видобування знань, а має й глибоке виховуюче значіння» [2, с. 71]. Нерідко впевненість у ефективності нового методу поєднувалася з емоційними оцінками традиційних способів організації школи, на зміну яким прийшла система Дальтон-план, як наприклад: «Нашим партам, класам, і дзвінкам давно вже не місце в школі, а в музеї старожитностей [16, с. 49], «...школа позбавлена огидливих пережитків традиційної школи, як ото дзвонки й ин.» [2, с. 70].

Однак сприйняття нової системи було різним. На сторінках журналів учителі ділилися своїм досвідом, пропонували нові ідеї щодо впровадження, аналізували причини невдалих спроб його застосування. Велика кількість публікацій, почасти детальний опис застосування Дальтон-плану дають матеріал для спостережень і узагальнень про принципи, яких слід дотримуватись при впровадженні інноваційних методів. Так, О.Парадиський переконує, що широкому впровадженню нового методу повинна передувати належна апробація: «Далтон-план залишається новиною, що її треба перевірити, та й добре перевіряти, лише після цього дати йому місце в загальній педагогічній практиці» [4, с. 117].

Неодноразово дописувачі акцентують на тому, що запозичений метод зазвичай не може бути просто перенесеним, його треба адаптувати до нового середовища: «Цілком зрозуміло, що дальтон-план не може бути просто пересадженим на наш ґрунт» [16, с. 48]; «Цікаве в усіх цих експериментуваннях над Долтон-планом є те, що ні одна із шкіл не робить спроби здійснити чистий Долтон-план, а чи беручи його в цілокупній формі, змінює окремі його риси, чи зовсім одкидаючи його в цілому охопленні, пристосовує його до своєї загальної роботи лише деякі його принципи. Цікавий цей момент саме через те, що він підкреслює очевидну навіть і без перевірки неможливість для радянської педагогіки прикласти до своєї шкільної практики принципи Долтон-плану цілком, не змінюючи його закордонного характеру», «Отже, коли з'являються статті про практику Далтон-плану у нашій школі, то стає зрозуміло, що річ йде саме про таку перейначену форму далтон-плану» [4, с. 117]; «Ми відмовились од сталої англійської системи завдань з дозуванням матеріалу відповідно календарним термінам і виробили

свій порядок занять» [4, с. 124].

Новаторські пошуки українських освітян полягали в роботі над удосконаленням зарубіжного методу, у віднайденні можливостей успішного його застосовувати на українських теренах. А. Мостовий аналізує опубліковані статті своїх сучасників і зауважує, що «...головний момент в цих статтях той, що вони всі приймають Дальтонплан з певними обмеженнями». Автор статті акцентує на публікації В. Помагайби, який ділився досвідом внесення коректив до використання Дальтон-плану у його школі. Дописувач зауважує, що корисним для учителів видається як дидактичний метод навчання, але як форма організації колективу – ні [2, с.71].

Нашу увагу привернуло і промовисте зауваження з приводу окремих невдач у застосуванні запозиченого методу, які зумовлені ментальною несумісністю з іншим освітнім середовищем. Педагог пояснює це належністю до різних культур засновників методу та його реципієнтів: «Всяка культура має свою педагогічну систему і в неї вона вкладає свій педагогічний досвід і в неї вона втуляє свої прагнення. Аналіз системи Дальтон-плану доводить, що зміст, методи й організація американської школи є цілком логічний відбиток культури «янкі», з його максимальним використанням науки й техніки, з його розумінням громадського життя та відношенням до людей» [2, с. 69].

Публікації, в яких обговорювали новий метод, засвідчують, що часто якийсь із запозичених методів був визнаний неприйнятним не через об'єктивні недоліки, а через недотримання тих умов, у яких він успішно діяв за кордоном. Організація навчання за Дальтон-планом передбачала утворення в школі лабораторій математичної, природничо-наукової, рідної мови, географічної, фізичної, хімічної [1]. Проте спостерігаємо, що учителі скаржаться на відсутність відповідних умов для упровадження нової системи, відсутність належного фінансування для її матеріального забезпечення: «...Дальтон-план, з'явившись за кордоном, з кожним днем набував усе більш актуального значіння в радянській педагогіці. Як відомо одно з головних потреб у практиці Дальтон-плану є робоча кімната або лабораторія. В такій лабораторії мусить бути утворена обстановка, що сприятиме нормальному процесові самостійних занять учнів, а саме пристосованих для лабораторної праці меблі, приладдя щодо експериментування та різних трудових процесів, нарешті книгозбірня з підручників і інших книжок, а також наочні приладдя (таблиці, мапи, моделі). Проводити заняття за

Дальтон-планом, коли відсутні ті чи інші моменти зовнішньої обстановки праці, дуже важко і ледве можна сподіватися на позитивні наслідки занять. Тому-то наша школа ...тільки тоді досягла своєї мети, коли...за допомогою головним чином батьків та учнів впорядила мінімум найпотрібніших приладь» [4, с. 118].

Учителі-практики констатують про відсутність належного методичного супроводу, відсутність посібників та підручників, що перешкоджає повному втіленню плану, вважали необхідним підготувати посібники нового типу а також викладача нової кваліфікації та ерудиції [11, с. 135].

Експериментатори зазначають, що до впровадження досвіду підходили обережно, передбачаючи, що недостатня продуманість і погана попередня підготовка могли б провалити успіх, тому було вирішено зробити відхилення від дальтон -плану у чистому вигляді, щоб не вносити кардинальних змін в план занять [11, с. 126], переконували, що висунуті нові умови роботи шляхом Дальтон-плану вимагали їхнього вивчення, дослідження, контролювання та керівництва [4, с. 119].

Презентуючи досвід впровадження Дальтон-плану, дописувачі акцентували і на проблемах психологічного характеру, пов'язаних із внутрішнім сприйняттям нововведень. Публікації 20-х років ХХ ст. задокументували часто негативне ставлення тогочасних учителів до нововведень. Автори статей констатували, що є чимало випадків, коли новація викликала нерозуміння чи озлоблення у вчителів, є педагоги, які вважали Дальтон-плану архііндивідуалістичним і відірваним від життя, інші – таким, що руйнував надії на створення колективістської трудової школи, дитячий колектив, інші стверджували, що очікувані творчість, ініціатива та критичне ставлення до джерел спостерігались тільки поодинокі [16, с. 45, 47]. На причинах психологічних акцентує С. О. Сірополько: «Однак головніше значіння серед умов, що утруднюють перехід на Дальтон-план, належить причинам внутрішнього характеру. Це, по-перше, скептицизм з боку педагогів і батьків щодо переваг Дальтон-плану над класною системою навчання та щодо фактичної можливості здійснити цей перехід». Учений переконує, що для усунення цих перешкод необхідно проводити роз'яснювальну роботу, пропагувати ідеї Дальтон-плану і переймати досвід тих шкіл, у яких цей метод дав добрі наслідки. Дієвим вважає залучення учнів і наводить приклади, коли саме школярі ставали палкими пропагаторами нового методу [10, с. 30]. У підсумку застерігали від надмірного захоплення новим методом, однобічного і вузького

потрактуювання його суті.

Пізніше метод Дальтон-план було визнано недоречним і в подальшому у радянській педагогіці він піддавався гострій критиці та засудженню як буржуазна педагогічна теорія [5, с. 154]. О. В. Сухомлинська акцентує на тому, що заборона нових методів у досліджуваній період зумовлена не їхньою недосконалістю, а саме зміною цілей освітньої політики [9, с. 13].

Насамкінець зауважимо, що технологія Дальтон-плану, незважаючи на подальшу критику, засудження і заборону, виявилася перспективною і через багато десятиліть повертається до сучасної школи. Нині педагогичні новатори прагнуть використати її позитивні риси для досягнення освітніх цілей. На думку, Л. Пастухової, це зумовлено переходом до нової освітньої парадигми; необхідністю підвищення якості освіти через індивідуалізацію навчання і формування самостійної пізнавальної діяльності учнів і нині з'явилися публікації, присвячені теоретичним і практичним засадам та впровадженню Дальтон-плану, як інноваційної технології [5, с. 154].

Отже, впровадження системи Дальтон-плану у практику українського шкільництва спричинило хвилю новаторських пошуків освітян. Нетрадиційний спосіб організації шкільного навчання, пов'язаний із відміною класно-урочної системи, і відповідно інші методи ставали предметом широкого обговорення, в якому брали участь особи, які безпосередньо у своїй діяльності втілювали інновації, на практиці виявляли їхні позитивні та негативні сторони. Новаторські пошуки українських педагогів полягали в роботі над удосконаленням зарубіжного методу, віднайденні можливостей успішного його застосовувати на українських теренах. У процесі обговорення і поділу досвідом учителі визначали переваги та недоліки різноманітних нововведень і, оприлюднюючи власні висновки, творили базу для подальших узагальнень, які стали підґрунтям формування теорії впровадження інновацій. Наші спостереження показують, що уведення системи Дальтон-плану дало змогу викристалізуватися концептуальним принципам впровадження інновацій, запозичених із зарубіжного досвіду, серед них виокремлюються такі: застереження від надмірного захоплення новим методом, запобігання однобічного і вузького потрактуювання суті методу, необхідність ґрунтовного вивчення та апробації, вимога відповідного фінансування, кваліфікованого методичного супроводу, адаптації до специфіки власної освітньої системи, максимального забезпечення тих умов, у яких цей метод успішно використовувався в зарубіжній школі,

тобто дотримання відповідної матеріальної бази, необхідного обладнання і устаткування, яке супроводжувало використання цього методу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні інших типів новачієних впровадженнь у шкільну практику початку ХХ ст. та їх місце у структурі новаторського руху названого періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук Л. Проблеми організації навчального процесу в педагогічній науці України (перша третина ХХ століття) / Людмила Ковальчук [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnuk_29.pdf
2. Мостовий А. Дальтон-план в світлі наших прагнень / А. Мостовий // Шлях освіти. – 1924. – № 7. – С. 66–77.
3. Осьмук Н. Г. Ідеї реформаторської педагогіки в дослідженнях українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. Г. Осьмук. – Суми, 2011. – 20 с.
4. Парадиський О. Дальтон-план і комплекси / О. Парадиський // Шлях освіти. – 1925. – № 9. – С. 117–133.
5. Пастухова Л. Педагогічна взаємодія у контексті Дальтон-плану / Лоліта Пастухова // Порівняльна професійна педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 152–157.
6. Петrenchко М. Використання навчального методу Хелен Паркхерст у навчальних закладах США / М. Петrenchко // Молодь і ринок. – 2015. – № 1. – С. 157–161.
7. Петrenchко М. Особливості індивідуалізованого навчання у педагогічній системі Хелен Паркхерст / М. Петrenchко // Актуальні питання гуманітарних наук . – 2014. – Вип. 10. – С. 259–264.
8. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ ст. / О. В. Попова / ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків : «ОВС», 2001. – 256 с.
9. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504с.
10. Сірополко Ст. «Дальтон-план в шкільному вихованні та навчанні» / Ст. Сірополко. – Львів : Видавництво взаємної помочі українського вчителства», 1928. – 35 с.
11. Слуцкин И. На пути к дальтонскому плану / И. Слуцкин, О. Шехтман // Шлях освіти. – 1925. – №4. – С. 127–134.

12. Сухомлинська О. В. Зарубіжний педагогічний досвід в Україні в 20-ті роки / О. В. Сухомлинська // Рідна школа. – 1992. – № 2. – С. 3-7.
13. Сухомлинська О. В. Міжнародні зв'язки педагогів України у 20-х – на початку 30-х рр. / О. В. Сухомлинська // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 52-57.
14. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 1. – С. 4-24.
15. Хижняк І. Використання Дальтон-технології для підвищення мотиваційної діяльності в освітньому процесі / І. Хижняк // Джерело [http://gdjerelo.jimdo.com/c. 7](http://gdjerelo.jimdo.com/c.7). Вересень 2015, № 33-34.
16. Яковлев В. Комплексная система и дальтон-план / В. Яковлев // Шлях освіти. – 1924. – №10. – С. 39-48.
6. Petrechko M. Osoblyvosti indyvidualizovanoho navchannia u pedahohichniy systemi Helen Parkherst / M. Petrechko // Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – 2014. – Vyp. 10. – S. 259 – 264.
7. Petrechko M. Vykorystannia navchalnoho metodu Helen Parkherst u navchalnykh zakladah SSHA. / Petrechko M. // Molod i rynok. – 2015. – № 1. – S. 157-161.
8. Popova O. V. Stanovlennia i rozvytok pedahohichnykh idei v Ukrayini u XX st. / O. V. Popova / KhDPU im. H.S. Skovorody. – Kharkiv : "OBC", 2001. – 256 s.
9. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoyi osvity: pidruchn. / O. Ya. Savchenko. – K. : Hramota, 2012. – 504 s.
10. Siropolko St. "Dalton-plan v shkilnomu vykhovanni ta navchanni" Siropolko St // Lviv: "Vydavnytstvo vzayemnoyi pomochi ukraïnskoho vchytelstva", 1928. – 35 s.
11. Slutskin I. Na puti k daltonovskomu planu / Slutskin I., Shehtman O. // Shliakh osvity – 1925. – № 4. – S. 127 –134.
12. Sukhomlynska O. Radianska pedahohika iak ideolohiya: sprobа іstorychnoyi rekonstruktsiyi / O. Sukhomlynska // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – Issue. 1. – S. 4-24.
13. Sukhomlynska O. V. Mizhnarodni zviazky pedahohiv Ukrayiny u 20-h – na pochatku 30-tyh r.r. / Sukhomlynska O. V. // Ukrayinskyi іstorychnyi zhurnal. – 1991. – № 10. – S. 52-57.
14. Sukhomlynska O. V. Zarubizhnyi pedahohichnyi dosvid v Ukrayini v 20-ti roky / Sukhomlynska O. V. // Ridna shkola. – 1992. – № 2. – S. 3-7.
15. Khyzhniak I. Vykorystannia Dalton-tehnolohiyi dlia pidvyschennia motyvatsiynoyi diyalnosti v osvitniomu protsesi / I. Khyzhniak // Dzherelo [http://gdjerelo.jimdo.com/c. 7](http://gdjerelo.jimdo.com/c.7). Veresen 2015, № 33 – 34.
16. Yakovlev V. Kompleksnaia sistema i dalton-plan / V. Yakovlev // Shliakh osvity. – 1924 – № 10. – S. 39-48.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Kovalchuk Liudmyla. Problemy organizatsiyi navchalnoho procesu v pedolohichniy nautsi (persha tretyna XX stolittia) http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnuk_29.pdf
2. Mostovyi A. Dalton-plan v svitli nashykh prahnen / A. Mostovyi // Shliakh osvity. – 1924. – № 7. – P. 66 –77.
3. Osmuk N. H. Ideyi reformatorskoyi pedahohiky v doslidzhenniah ukrayinskykh osvitnih diyachiv: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk 13.00.01 – zahalna pedahohika ta istoriya pedahohiky / N. H. Osmuk. – Sumy, 2011. – 20 s.
4. Paradyskyi O. Dalton-plan i komplekсы / O. Paradyskyi // Shliakh osvity. – 1925. – № 9. – S. 117 –133.
5. Pastukhova L. Pedahohichna vzaiemodiya u konteksti Dalton-planu / Lolita Pastukhova // Porivnianlna profesiyna pedahohika. – 2012. – № 1. – S. 152-157.